

समुदायमा आधारित सालक संरक्षित विशेष क्षेत्र
व्यवस्थापन कार्यविधि, २०८२
(सर्वपक्षीय छलफलका लागि तयार गरिएको मस्यौदा)

मिक्लाजुङ गाउँपालिका
मोरङ जिल्ला
कोशी प्रदेश

समुदायमा आधारित सालक संरक्षित विशेष क्षेत्र व्यवस्थापन कार्यविधि, २०८२

कार्यपालिकाबाट स्वीकृत मिति: २०८२।

प्रमाणीकरण मिति: २०८२।

प्रस्तावना

सङ्घटान्न वन्यजन्तु तथा वनस्पतिका प्रजातिको अन्तराष्ट्रिय व्यापार सम्बन्धी महासन्धी (कन्भेनसन अन इन्टरनेशनल ट्रेड इन इण्डेन्जर्ड स्पेसिस अफ वाइल्ड फाउना एण्ड फ्लोरा-साईटिस) को हस्ताक्षरकर्ता राष्ट्रको हैसियतले नेपालले सङ्घटान्न वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको अन्तराष्ट्रिय व्यापार नियन्त्रण ऐन, २०७३ तर्जुमा गरेर सर्वाधिक तस्करी हुने स्तनधारी जन्तु सालकलाई दुर्लभ वन्यजन्तुको रूपमा वर्गीकरण गरी सकेको र राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ ले समेत सालकलाई संरक्षित वन्यजन्तुको रूपमा सूचिकृत गरेको अवस्थामा स्थानीय सरकार तथा समुदायबाट समेत सालक संरक्षणार्थ सालकको व्यापार नियन्त्रण तथा बासस्थानलाई संरक्षणमा स्थानीय स्तरबाट समुचित तथा प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्न गाउँपालिका अन्तरगतको सालक पाइने स्थलहरूलाई स्थानीय समुदायको प्रभावकारी सक्रियतामा एकीकृत रूपमै संरक्षण गर्न विशेष क्षेत्रका रूपमा घोषणा गरी उच्च प्राथमिकताका साथ सालक संरक्षण गर्न वाञ्छनीय भएकोले मिक्लाजुङ गाउँपालिकाको वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण ऐन, २०७७ को दफा ६६ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी मिक्लाजुङ गाउँ कार्यपालिकाले यो कार्यविधि जारी गरेको छ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस कार्यविधिको नाम “समुदायमा आधारित सालक संरक्षित विशेष क्षेत्र व्यवस्थापन कार्यविधि, २०८२” रहेको छ।

(२) यो कार्यविधि मिक्लाजुङ गाउँपालिकाको स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशन भएको मिति देखि प्रारम्भ हुनेछ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा, यस कार्यविधिमा:-

- (क) “अध्यक्ष” भन्नाले मिक्लाजुङ गाउँपालिकाको अध्यक्ष सम्भन्नु पर्छ।
- (ख) “ऐन” भन्नाले मिक्लाजुङ गाउँपालिकाको वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण ऐन, २०७७ लाई सम्भन्नुपर्छ।
- (ग) “कार्यपालिका” भन्नाले मिक्लाजुङ गाउँ कार्यपालिका सम्भन्नु पर्छ।
- (घ) “कार्यविधि” भन्नाले यस समुदायमा आधारित सालक संरक्षित विशेष क्षेत्र व्यवस्थापन कार्यविधि, २०८२ सम्भन्नु पर्दछ।
- (ङ) “गाउँपालिका” भन्नाले मिक्लाजुङ गाउँपालिका सम्भन्नु पर्छ।
- (च) “विशेष क्षेत्र” भन्नाले यस कार्यविधिको दफा ३ बमोजिम निर्धारण गरिएको समुदायमा आधारित सालक संरक्षित विशेष क्षेत्र सम्भन्नु पर्छ।

परिच्छेद-२
समुदायमा आधारित सालक संरक्षित विशेष क्षेत्र सम्बन्धमा

३. विशेष क्षेत्र सम्बन्धमा: गाउँपालिका अन्तरगत बसोबास गर्ने स्थानीय समुदायहरूलाई समेत सक्रिय रूपमा सहभागी गराई यस गाउँपालिकामा पाइने दुर्लभ सालक तथा सोको बासस्थान संरक्षण गर्ने उद्देश्यले ऐनको दफा ४ को उपदफा (१) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी कार्यपालिकाले गाउँपालिकाको क्षेत्राधिकारमा पर्ने भू-भागलाई सामुदायमा आधारित सालक संरक्षित विशेष क्षेत्रको रूपमा निर्धारण गरेको छ ।
४. संरक्षक: अध्यक्ष समुदायमा आधारित सालक संरक्षित विशेष क्षेत्रको संरक्षकको रूपमा रहनेछन ।
५. उद्देश्य: (१) दफा ३ बमोजिम समुदायमा आधारित सालक संरक्षित विशेष क्षेत्र निर्धारण गर्नुको मुख्य उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेका छन् :-
- (क) सालकमैत्री वातावरण कायम राख्न सालकको बासस्थानलाई संरक्षण तथा पुनर्स्थापना गर्ने,
 - (ख) सालकको अस्तित्वलाई जोगाउन सालकको व्यापार, तस्करी तथा अङ्गप्रत्याङ्ग प्रयोग गर्न रोक्ने,
 - (ग) सालकलाई प्राकृतिक वातावरणमा जीवनयापन गर्न दिन प्रचलित कानून बमोजिम अनुमति लिएकोमा बाहेक सालकलाई आफुसंग राख्न तथा पालनपोषण गर्न नदिने,
 - (घ) सालकलाई मानवीय हानीनोक्सानी हुन नदिन सालक संरक्षण सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने,
 - (ङ) सालकको अवस्थाको बारेमा अध्ययन अनुसन्धान गरी सम्बन्धित निकाय, संघसंस्था तथा स्थानीय समुदासंग समन्वय गरी सालक तथा सोको बासस्थान संरक्षणार्थ आवश्यक काम कारवाही गर्ने,
 - (च) सालक तथा सोको बासस्थान संरक्षण मार्फत स्थानीय जैविक विविधताको संरक्षण, सन्तुलित पारिस्थितिक प्रणाली कायम, कृषि तथा पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन र स्वच्छ तथा सुरक्षित पर्यावरण मार्फत स्थानीय बासिन्दाको आर्थिक, सामाजिक तथा पर्यावरणीय अवस्थालाई दिगो रूपमा सुधार गरी गुणस्तरीय जीवन सहित गाउँपालिकाको दिगो विकास गर्ने,
 - (छ) पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन तथा सिप विकास कार्यक्रम मार्फत स्थानीय समुदायको जीविकोपार्जन सुधार गरी सालकको तस्करी निरुत्साहित गर्ने,
 - (ज) विशेष क्षेत्रमा सालक तथा सोको बासस्थान संरक्षणार्थ स्थानीय समुदायलाई सक्रिय रूपमा सहभागी गराउने ।
- (२) गाउँपालिकाले उपदफा (१) मा उल्लेखित उद्देश्यहरू प्राप्तिको लागि आवश्यक कार्यहरू गर्न, गराउन सक्नेछ ।
- (३) उपदफा (१) र (२) बमोजिमको कार्यमा स्थानीय समुदाय तथा अन्य सरोकारवाला निकायले सहयोगी, समन्वयकारी र सहभागीमूलक भूमिका निर्वाह गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-३
निषेधित कार्य सम्बन्धी व्यवस्था

६. विशेष क्षेत्र भित्र निषेध गरिएका कार्यहरु: विशेष क्षेत्रमा सालक तथा सालकको बासस्थानलाई हानी नोक्सानी पुऱ्याउने देहायका कुनै पनि नकरात्मक कार्य गर्न पाइने छैन :-

- (क) सालक तथा सोको अङ्गप्रत्याङ्ग खरिद विक्री, चोरी सिकारी, ओसारपसार वा तस्करी गर्न,
- (ख) प्रचलित कानून बमोजिम अनुमति प्राप्त बाहेक अन्य अवस्थामा सालकलाई नियन्त्रणमा लिन, राख्न, पालनपोषण गर्न,
- (ग) सालकलाई पक्रन, लखेट्न, तर्साउन, चोटपटक पुऱ्याउन, धरापमा पार्न, पासो थाप्न, वा मार्न लगायत कुनै प्रकारले हानी नोक्सानी हुने कार्य गर्न,
- (घ) सालकलाई हानी नोक्सानी पुऱ्याउने गरी वा सालक लक्षित कुनै पनि किसिमको किटनाशक विषादी, रसायनिक पदार्थ वा लठ्याउने विषालु पदार्थ फ्याँक्न वा प्रयोग गर्न,
- (ङ) सालकको बासस्थानलाई हानी हुने गरी जथाभावी आगो बाल्ने, डढेलो लगाउने, बिगार्ने, भत्काउने, प्लाष्टिकजन्य फोहोर फ्याली प्रदुषण गर्ने जस्ता कार्य गर्न,
- (च) रेडियो, टेपरेकर्डर, लाउड स्पीकर, माइक जस्ता उपकरणहरु ठूलो आवाजमा बजाई सालकलाई हानी नोक्सानी हुने गरी ध्वनी प्रदुषण गर्न,
- (छ) सालकको बासस्थानको रूपमा पहिचान भएका क्षेत्रहरुमा सालक तथा सोको बासस्थानलाई नकारात्मक असर पर्ने कार्यहरु गर्न,
- (ज) सालकको बासस्थान तथा क्रिडा स्थललाई क्षति हुने खालका अव्यस्थित तथा हानीकारक भौतिक संरचनाहरु निर्माण गर्न,
- (झ) सालक संरक्षण सम्बन्धी जनचेतना मूलक सूचना पाटी, थलो, संरचना, चिह्न आदिलाई क्षति पुऱ्याउन,
- (ञ) सालक तथा सालकको बासस्थानलाई हानी नोक्सानी हुने अन्य कुनै पनि अवाञ्छित क्रियाकलाप गर्न ।

७. दुरुत्साहन तथा उद्योग गर्न नहुने : कसैले पनि दफा ६ बमोजिमको निषेधित कार्य गर्ने उद्योग गर्नु वा सो गर्न अरुलाई दुरुत्साहन गर्नु हुदैन ।

८. प्रथाजनित अभ्यास, प्रचलन तथा जनजीविकामा यस कार्यविधिले कुनै बाधा नपर्ने : दफा ६ र ७ मा जुन सुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्रचलित कानूनको अधिनमा रही विशेष क्षेत्र भित्र प्रथाजनित अभ्यास तथा कानूनी हक अधिकार प्रचलन गर्न, स्थानीय समुदायको जनजीविका सम्बन्धी कार्य संचालन गर्न, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरुलाई वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोग सम्बन्धी कार्यहरु सम्पादन गर्न र सालक तथा सालकको बासस्थानलाई हानीनोक्सानी नहुने गतिविधि गर्न यस कार्यविधिले कुनै बाधा गरेको मानिने छैन ।

सालक तथा सालकको बासस्थान संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धमा

९. सालकको चोरी सिकारी वा तस्करी नियन्त्रण गर्ने: (१) कसैले पनि सालकको चोरी सिकारी वा तस्करी गर्न, गराउन वा सोको उधोग गर्न पाइने छैन ।
(२) सालकको चोरी सिकारी वा तस्करी रोकथामको निम्ति गाउँपालिकाले वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा आवश्यक व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।
१०. सालकको बासस्थान संरक्षण गर्ने: (१) सालकको बासस्थान संरक्षण गर्नु सबैको कर्तव्य हुनेछ ।
(२) गाउँपालिकाले सालकको बासस्थान संरक्षण तथा पुनर्स्थापना गर्न वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा आवश्यक व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।
११. सालक सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गर्ने: (१) यस कार्यविधि र प्रचलित कानूनको अधिनमा रही विशेष क्षेत्रमा पाइने सालक तथा सोको बासस्थानको तथ्याङ्क तथा अवस्था यकिन गर्न सालकको अध्ययन अनुसन्धान कार्यक्रम संचालन गर्न सकिनेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिम अध्ययन अनुसन्धान सम्पन्न भए पश्चात सम्बन्धित अध्ययन अनुसन्धानकर्ताले सोको प्रतिवेदन गाउँपालिकामा समेत पेश गर्नु पर्नेछ ।
१२. सालक संरक्षण सम्बन्धी जनचेतनामूलक अभियान: यस कार्यविधि र प्रचलित कानूनको अधिनमा रही विशेष क्षेत्रमा सालक तथा सोको संरक्षण सम्बन्धी जनचेतना मूलक अभियान संचालन गर्न सकिनेछ ।
१३. स्थानीय पाठ्यक्रम: गाउँपालिकाले स्थानीय विद्यालयका विद्यार्थीलाई पारिस्थितिक प्रणाली सन्तुलनमा सालकको महत्व तथा सोको संरक्षण सम्बन्धी आधारभूत ज्ञान प्रदान गर्न गाउँपालिकाले निर्धारण गर्ने पाठ्यक्रममा सालक संरक्षण सम्बन्धी पाठ समावेश गर्नेछ ।
१४. सालक संरक्षण नारा : कार्यपालिकाले सालक संरक्षण सम्बन्धी नारा घोषणा गर्न सक्नेछ ।
१५. सालकलाई विशेष जीव घोषणा गर्न सक्ने: कार्यपालिकाले सालकको महत्व तथा दुर्लभ अवस्थालाई ध्यानमा राखी प्रचलित कानूनको अधिनमा रही सालक संरक्षणार्थ सालकलाई विशेष जीवको रूपमा गाउँपालिका क्षेत्र भित्र कुनै सकरात्मक आशययुक्त उपमा प्रदान गर्न सक्नेछ ।
१६. सालक उद्यान: सालकको महत्व तथा संरक्षण सम्बन्धी कार्यलाई सहजीकरण गर्न, पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन गर्न र जनचेतना अभिवृद्धि गर्न विशेष क्षेत्रको कुनै पनि स्थानमा प्रचलित कानूनको अधिनमा रही स्थानीय बासिन्दा, समुदाय, सरोकारवाला संघसंस्था, गाउँपालिका आदिको एकलो वा संयुक्त पहलमा सालक उद्यान निर्माण गर्न सकिनेछ ।

१७. सम्मान तथा कदरपत्र: स्थानीय संघसंस्था, समुदाय र गाउँपालिकाले सालक संरक्षण कार्यमा योगदान पुऱ्याउने स्थानीय बासिन्दा वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई अन्तराष्ट्रिय सालक दिवसको अवसरमा कदरपत्र सहित सम्मान गर्न सक्नेछ ।

१८. परिषद सम्बन्धमा: ऐनको दफा ४७ अन्तरगत गठित वातावरण तथा प्राकृतिक श्रोत संरक्षण परिषदले सालक तथा सोको बासस्थान संरक्षणार्थ यस कार्यविधिको कार्यान्वयन र विशेष क्षेत्रको व्यवस्थापन सम्बन्धी काम कारवाही गर्ने, गराउने छ ।

१९. व्यवस्थापन समितिको गठन तथा संचालन: (१) दफा ५ को उपदफा (१) बमोजिमको विशेष क्षेत्रको उद्देश्य प्राप्तिको लागि आवश्यक कार्यक्रमहरु सुव्यवस्थित रूपले संचालन गर्न, गराउन र विशेष क्षेत्रको व्यवस्थापन सम्बन्धी काम कारवाही गर्न गाउँपालिकामा सक्रिय सामाजिक संघसंस्थाले स्थानीय स्तरको सात सदस्यीय समुदायमा आधारित सालक संरक्षित विशेष क्षेत्र व्यवस्थापन समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको व्यवस्थापन समितिमा सम्बन्धित सामाजिक संस्थाले तोकेको वन, वातावरण, वन्यजन्तु संरक्षणमा सक्रिय व्यक्तिहरु मध्येबाट कम्तिमा दुई जना महिला सहित पाँच जना स्थानीय समुदायको प्रतिनिधि, एक जना सम्बन्धित सामाजिक संस्थाको प्रतिनिधि र एक जना सालक संरक्षण अभियन्ता वा विज्ञ रहनेछन ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको व्यवस्थापन समितिको संयोजकमा व्यवस्थापन समिति सदस्यहरु मध्येबाट सामान्य बहुमतमा निर्वाचित गाउँपालिकाको स्थानीय महिला रहनेछन र गाउँपालिका, सवडिभिजन वन कार्यालय, अन्य सरकारी निकाय, दातृ निकायको प्रतिनिधि तथा वन, वातावरण, सालक संरक्षण अभियन्ताहरु आमन्त्रित सदस्यको रूपमा रहन सक्नेछन ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको व्यवस्थापन समितिको संचालन तथा विघटन र व्यवस्थापन समितिको सदस्यहरुको योग्यता, कार्यकाल र काम, कर्तव्य तथा अधिकार यस कार्यविधि र प्रचलित कानूनको अधिनमा रही सम्बन्धित सामाजिक संस्थाले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(५) उपदफा (१) बमोजिमको व्यवस्थापन समितिमा रहने स्थानीय बासिन्दाहरुको नियुक्ति गर्दा सम्बन्धित सामाजिक संस्थाले आवश्यकता अनुसार वडा कार्यालय वा गाउँ कार्यापालिकाको कार्यालयसंग परामर्श गर्न सक्नेछ ।

२०. व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धमा: (१) दफा १९ को उपदफा (१) बमोजिम गठित व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) विशेष क्षेत्रमा सालक र सालकको बासस्थान संरक्षण तथा पुनर्स्थापना सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गर्ने,
- (ख) विशेष क्षेत्र भित्र सालक संरक्षण सम्बन्धी विषयमा स्थानीय समुदाय र सरोकारवालाको चैतन्यता र क्षमता विकास गर्न जनचेतना मूलक कार्यक्रम संचालन, उद्धार तालिम र सूचना सम्प्रेषण गर्ने,

- (ग) विशेष क्षेत्र केन्द्रित सालक संरक्षण अभियन्ता संघसंस्था तथा व्यक्ति बीच समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने,
- (घ) सालक तथा सोको बासस्थान संरक्षण सम्बन्धी प्रचलित कानून तथा अभ्यास र यस कार्यविधिको परिपालना गर्ने,
- (ङ) सालक संरक्षण सम्बन्धी नीति तर्जुमा तथा कार्यक्रम संचालनको लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारका विभिन्न निकायसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने,
- (च) सालकको चोरी सिकारी, व्यापार, ओसारपसार नियन्त्रणको निम्ति आवश्यक कार्य गर्ने,
- (छ) सालक संरक्षण सम्बन्धमा विशेष क्षेत्र अन्तरगतका विभिन्न सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरू बीचको पारस्परिक सहयोग अभिवृद्धि गर्ने,
- (ज) राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय स्तरमा सालक संरक्षण अभियानमा पारस्परिक सहयोग अभिवृद्धि गर्ने तथा समन्वय र सम्बन्ध विस्तार गर्ने,
- (झ) विशेष क्षेत्रमा सालक संरक्षण सम्बन्धी सुशासन अवलम्बन गर्ने गराउने,
- (ञ) सालकको अध्ययन अनुसन्धान, तथ्याङ्क संकलन तथा सूचना सम्प्रेषण प्रणालीको विकास गर्ने,
- (ट) सालक उद्यानको निर्माण तथा संचालन, जैविक सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण र वातावरण मैत्री कृषि तथा पर्यापर्यटनको प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गर्ने,
- (ठ) सालक संरक्षण कार्यमा योगदान पुर्‍याउने स्थानीय बासिन्दा वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई अन्तराष्ट्रिय सालक दिवसको अवसरमा कदरपत्र सहित सम्मान गर्ने,
- (ड) सालक संरक्षण सम्बन्धी नारा र सालकलाई विशेष जीवको रूपमा घोषणा गर्न गाउँपालिकासंग पहल गर्ने,
- (ढ) स्थानीय विद्यालयका पाठ्यक्रममा सालकको महत्व तथा सोको संरक्षण सम्बन्धी आधारभूत ज्ञान प्रदान गर्ने पाठ समावेश गर्न गाउँपालिकासंग पहल गर्ने,
- (ण) दफा ५ को उद्देश्य प्राप्त र यस कार्यविधिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि आवश्यक अन्य कार्यहरू गर्ने ।

(२) व्यवस्थापन समितिले उपदफा (१) बमोजिम सम्पन्न गरेको काम, कर्तव्य र अधिकारको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन चैत्र मसान्त सम्मा दफा १८ बमोजिम गठित परिषदमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम पेश गरेको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन उपर परिषदले आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ । त्यसरी प्राप्त निर्देशनको पालना गर्नु व्यवस्थापन समितिको कर्तव्य हुनेछ ।

२१. उपसमिति गठन गर्न सक्ने: (१) व्यवस्थापन समितिले दफा २० बमोजिमको काम, कर्तव्य तथा अधिकार प्रचलन गर्न आवश्यकता अनुसार उपसमिति गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठन भएको उपसमितिको संरचना, काम, कर्तव्य, अधिकार, बैठक तथा विघटन सम्बन्धी व्यवस्था व्यवस्थापन समितिले तोके बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-५

विविध

२२. **समन्वय तथा सहकार्य :** विशेष क्षेत्रलाई प्रभावकारी ढंगले संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न गाउँपालिकाले अन्य स्थानीय तह, सरकारी निकाय, सामाजिक संघ संस्थाहरु, शैक्षिक संस्था, स्थानीय समुदाय तथा विषय विज्ञहरुसँग समेत प्रचलित कानूनको अधिनमा रही सहकार्य तथा समन्वय गर्न सक्नेछ ।
२३. **दण्ड तथा जरिवाना:** यो कार्यविधि कसैले उल्लङ्घन गरे वा गराएमा ऐन अन्तरगत तोकेको कसुर, दण्ड तथा जरिवाना सम्बन्धमा सोही बमोजिम, ऐनले नतोकेको कसुरमा प्रचलित संघीय कानून बमोजिम र संघीय कानूनले समेत नतोकेको कसुरमा गाउँपालिकाले कसुरको गम्भीरताको आधारमा पचास हजार रुपैयाँ सम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।
२४. **पुनरावेदन गर्न सक्ने:** यस कार्यविधि बमोजिम गाउँपालिकाले गरेको कुनै पनि निर्णय उपर चित्त नबुझेमा असन्तुष्ट पक्षले सोको सूचना प्राप्त गरेको पैंतिस दिन भित्र मोरङ जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।
२५. **अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्ने:** व्यवस्थापन समितिले यस कार्यविधि बमोजिम आफुलाई प्राप्त अधिकार मध्ये केही वा सबै अधिकार आवश्यकता अनुसार उपसमिति, कुनै सदस्य वा अन्य कुनै योग्य व्यक्तिलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।
२६. **कार्यपालिकाले निर्देशन दिन सक्ने:** यस कार्यविधिको कार्यान्वयन सम्बन्धमा कार्यपालिकाले आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो निर्देशन पालना गर्नु सम्बन्धित व्यक्ति, संघसंस्था, व्यवस्थापन समिति वा निकायको कर्तव्य हुनेछ ।
२७. **बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार:** यस कार्यविधिको कार्यान्वयनको क्रममा कुनै बाधा अड्काउ पर्न गएमा गाउँपालिका अध्यक्षले त्यस्तो बाधा अड्काउ हटाउन सक्नेछ ।
२८. **संशोधन वा खारेजी:** कार्यपालिकाले यस कार्यविधि वा यस कार्यविधिमा भएको कुनै व्यवस्था आवश्यकता अनुसार संशोधन वा खारेज गर्न सक्नेछ ।
२९. **बाझिएमा हुने:** यो कार्यविधि वा यस कार्यविधिमा गरिएका व्यवस्थाहरु स्थानीय ऐन, संघीय तथा प्रदेश कानूनमा गरिएका व्यवस्थाहरुसँग बाझिएमा बाझिएको हदसम्म प्रचलित स्थानीय ऐन, संघीय तथा प्रदेश कानून बमोजिम हुनेछ ।